

*Г.І. Біла
G.I. Bila*

*І.Ю. Кондрат,
канд. екон. наук*

*I. Yu. Kondrat,
Candidate of Econ. Sci.,*

НЕОБХІДНІСТЬ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Abstract. The authors deal with problems of obligatory social pension provision and justify the importance of a further reorganization of the pension fund system. Special attention is paid to the analysis of its accumulative level, particularly to positive aspects that not only increase the pensioner's standard of life, but also promote the economic growth rate, as well as to drawbacks that hamper the reorganization development and to ways of their overcoming.

Постановка проблеми. Проблема соціального забезпечення людини в старості є однією з найактуальніших для суспільства. І це закономірно, адже кожний працюючий у майбутньому стає пенсіонером. Одним із найпоширеніших механізмів її розв'язання виступає система пенсійного забезпечення, а пенсія є основним видом матеріального забезпечення непрацездатних громадян, чисельність яких в Україні сьогодні становить майже третину населення – 13,8 млн. осіб.

Перехід України до ринкової економіки виявив недоліки існуючої пенсійної системи, внаслідок чого виникла нагальна потреба її докорінної зміни. Навіть тенденція щодо економічного зростання в Україні (від початку XXI ст. до середини 2008 р.) не призвела до суттєвого поліпшення рівня життя пенсіонерів, а тільки підтвердила актуальність і невідкладність удосконалення механізму пенсійного забезпечення, тому ще й досі пенсіонери в нашій країні залишаються однією з найбільш незахищених категорій громадян. Стає зрозуміло, що державного пенсійного страхування недостатньо для забезпечення гідного життя населення похилого віку і в умовах складної економічної, демографічної, соціально-політичної ситуації, що склалась в Україні, суттєве підвищення пенсій можливе лише шляхом створення системи накопичувального пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу діяльності нако-

пичувальних пенсійних фондів (державних та недержавних) у світовій практиці сьогодні певною мірою обмежено частиною економетричного моделювання. Основну увагу зарубіжні дослідники, зокрема Д. Корсетті, К. Шмідт-Гебель, приділяють кількісному аналізу недоліків солідарних систем порівняно з накопичувальними, а також впливу пенсійних систем на окремі макроекономічні показники у відповідних країнах.

До основних робіт, що досліджують питання пенсійного реформування, можна віднести праці вітчизняних учених, зокрема Д. Леонова, Е. Лібанової, Н. Ковальнової, В. Яценка, Б. Надточія, М. Папієва, Л. Ткаченко, Б. Зайчука, С. Прокоповича. Однак, відзначимо, що пенсійна система України вже зазнала змін, тому на сучасному етапі дуже важливо регулярно переглядати, доповнювати та модернізувати її стан, виходячи із загального розвитку нашої країни, причому при здійсненні будь-яких кроків необхідно заздалегідь прораховувати фінансово-економічні та соціально-політичні наслідки таких кроків.

Метою статті є дослідити роль накопичувальних пенсійних фондів як для суспільства, так і для національної економіки загалом, необхідність їх подальшого розвитку, а також запропонувати шляхи підвищення ефективності реалізації пенсійної реформи в Україні. Для досягнення мети визначено такі цілі:

- виявити проблеми, з якими зіштовхнулося суспільство при реалізації пенсійної реформи в Україні;
- узагальнити переваги і недоліки державної і недержавної накопичувальних моделей пенсійного забезпечення;
- оцінити їх вплив на соціально-економічний розвиток країни;
- визначити труднощі подальшого впровадження накопичувального пенсійного забезпечення та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Державне пенсійне страхування – невід’ємна складова соціального страхування в Україні, основне джерело фінансової підтримки громадян пенсійного віку. Проте цей рівень підтримки є нижчим за необхідний для нормального існування.

Необхідність структурного реформування системи пенсійного забезпечення населення давно стала очевидною, виходячи також із таких фактів, як:

- **зростання демографічного навантаження на населення працездатного віку.**

Загалом процес старіння населення слід оцінювати як позитивну тенденцію, що виявляється за достатньо високого ступеня соціального розвитку і є свідченням досягнень людства щодо зниження смертності та збільшення тривалості життя. Проблема полягає в тому, що в Україні цей процес супроводжується зниженням народжуваності і як наслідок – зменшення чисельності економічно активного населення (платників внесків) та збільшення осіб пенсійного віку.

На сьогодні Україна має один із найвищих рівнів старіння в Європі і водночас – одні з найнижчих показників народжуваності. Якщо за даними перепису населення у 1959 р. частка осіб віком 60 років і старших (цей показник характеризує «рівень

старіння») становила 10,5% загальної чисельності населення, то за результатами перепису 2001 р. вона була майже удвічі більшою (21,4%). Хоча, за міжнародними стандартами, населення вважається старим, якщо ця частка перевищує 12%. А оскільки головним принципом солідарної пенсійної системи є утримання контингентів пенсіонерів наступними поколіннями працюючих, то вона не може бути надійною і ефективною без умови розширеного відтворення. Уже нині в пенсійній системі України на 10 платників внесків припадає 9 пенсіонерів. Такі демографічні перспективи вимагають пристосування суспільства й економіки до особливостей «старого» населення;

– неспроможність існуючої солідарної системи, що базується на принципі перерозподілу, забезпечити необхідні фінансові ресурси для виплати гідних пенсій.

Пенсійна система працює в умовах максимального фінансового напруження, не забезпечуючи при цьому достатнього задоволення потреб пенсіонерів, які з виходом на пенсію втрачають половину свого заробітку.

При тому, що ставка страхового внеску до ПФУ залишається надзвичайно високою (33,2% – для роботодавців та 2–5% для найманих працівників), середній розмір пенсії у 2006 р. склав лише 406,8 грн., у 2007 р. – 478,4 грн. З 1 січня 2008 р. ситуація була дещо виправлена – пенсії перераховані із застосуванням показника середньої заробітної плати в Україні за 2006 р., відтак середній розмір пенсії у 2008 р. склав 751,4 грн. [5]. Однак це був разовий захід, і його вплив дуже швидко зникне, якщо основний розмір пенсії надалі не осучаснюватиметься – уже за 2–3 роки розмір пенсії знов стане нижчим за мінімальний.

Висока ставка страхового внеску до ПФУ може стримувати зростання легальної заробітної плати, а це звужує базу нарахування страхових внесків та зумовлює небажане зниження пенсійних виплат у майбутньому. Частка пенсійних видатків у ВВП країни вже перевищує 15% та свідчить про надмірне навантаження бюджету ПФУ на економіку країни;

– соціальна несправедливість існуючої системи, що виражається великою кількістю пільг, існуванням верхньої межі розміру пенсії, відсутністю зв'язку між трудовим внеском та розміром пенсії.

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування мало бути запроваджено за принципом: єдині для всіх умови обчислення страхового стажу, заробітку і розмірів пенсій та відповідно єдиний порядок сплати внесків до ПФУ. Проте, на жаль, дотепер існують пільги зі сплати внесків. Особи, які перейшли на спрощену систему оподаткування, сплачують внески в десятки разів менше порівняно з працівниками, які сплачують страхові внески на загальних підставах. Однак мінімальний розмір пенсії за віком на рівні прожиткового мінімуму за рахунок коштів ПФУ встановлюється для всіх категорій громадян, у тому числі і для тих, хто за спрощеною системою оподаткування сплачує внески в мізерних сумах.

При цьому слід згадати постанову Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 р. № 265 «Деякі питання пенсійного забезпечення», якою встановлено до всіх пенсій, розмір яких не досягає прожиткового мінімуму для непрацездатних громадян,

щомісячну державну адресну допомогу в сумі, якої не вистачає до зазначеного прожиткового мінімуму [4]. Тобто пенсія на рівні прожиткового мінімуму встановлюється як для тих, хто працював 20–25 і більше років, так і для тих, хто працював значно менше. При цьому ця доплата до прожиткового мінімуму призначається з тих же внесків, які сплачують роботодавці і працівники.

Донині зберігаються диспропорції в пенсійному забезпеченні, зумовлені збереженням спеціальних пенсійних програм для представників окремих професій та посад (державних службовців, депутатів, суддів та ін.), якими встановлені особливі порядки обчислення розміру пенсій, що зумовлюють значно вищий їх розмір і вищі темпи зростання, ніж у пенсій, призначених на загальних підставах.

Крім того, збереження розгалуженої системи пенсійних пільг, успадкованої від радянських часів, виступає одним із головних чинників, що чинить дестимулюючий вплив на економічну активність населення України.

Наприклад, не може вважатися компенсацією право виходу на пенсію раніше встановленого віку за працю в шкідливих умовах чи особливий характер роботи, адже для кожної людини і суспільства в цілому набагато важливішим є запобігти втратам здоров'я через несприятливі умови на робочому місці, зберегти і продовжити тривалість активного періоду життя. Натомість можливість раніше вийти на пенсію може бути навіть стимулюючим чинником для зайнятості в подібних умовах. До того ж роботодавцеві часто буває вигідніше сплачувати внески чи компенсацію на виплату таких пенсій, аніж покращувати умови праці.

Зовсім критичною можна назвати ситуацію, пов'язану із виходом на пенсію на пільгових умовах як компенсацію за низький розмір заробітної плати, адже менший страховий стаж та низький коефіцієнт заробітку забезпечують бідність для цієї категорії пенсіонерів;

– *низький коефіцієнт заміщення (співвідношення розміру пенсії із заробітною платою).*

Щорічне підвищення пенсій лише на 20% темпів зростання середньої заробітної плати призвело до того, що розміри раніше призначених пенсій почали у 2–2,5 рази відставати від розмірів новопризначених пенсій при аналогічних показниках стажу та заробітної плати. Тому завдяки реалізації у 2008 р. законодавчих змін щодо актуалізації заробітку, були перераховані пенсії із застосуванням показника середньої заробітної плати в Україні за 2006 р. – 928,81 грн. та підвищено оцінку вартості року страхового стажу з 1% до 1,2% з 1 січня 2008 р., а з 1 жовтня 2008 р. до 1,35% [3]. Цим удалося частково відновити диференціацію розмірів пенсій для 8 млн. пенсіонерів (близько 60% від їх загальної чисельності) та підвищити коефіцієнт заміщення пенсією втраченого заробітку з 36,5% (станом на 1 січня 2004 р.) до 49,3% (на 1 січня 2008 р.). Однак цих заходів недостатньо, оскільки для того, щоб зберегти звичний рівень життя людини, розмір середньої пенсії повинен становити 60–80% середньої заробітної плати [6, с. 35];

– *дефіцит коштів ПФУ.*

Обсяг засобів ПФУ на 2008 р. становив 141 млрд. грн. Для його наповнення роботодавці і працівники сплачують обов'язкові платежі в розмірі 35,2% (33,2% –

роботодавець, від 2 до 5% – працівник) від фонду оплати праці. У ПФУ також надходять збори на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій (купівля-продаж безготівкової валюти, продаж ювелірних виробів, купівля нерухомості тощо). Проте для покриття дефіциту ПФУ у 2008 р. із бюджету було виділено прямих дотацій на суму 35 млрд. грн. Отже, як бачимо, ризики незбалансованості бюджету ПФУ стають ризиками Державного бюджету України та призводять до невиправданого навантаження на нього.

Щоб вийти із цієї ситуації, уряду необхідно або підвищувати відрахування, що збільшить навантаження на фонд заробітної плати, яке і без того є надзвичайно високим, або збільшувати пенсійний вік, адже від цього держава може отримати одразу дві вигоди – працюючі громадяни залишаються в складі робочої сили і сплачують пенсійні внески протягом тривалішого терміну, а після виходу на пенсію отримують пенсійні виплати протягом коротшого терміну. Це дасть змогу поступово стабілізувати пенсійну систему. Однак до тих пір, поки в Україні не підвищиться середня тривалість життя після виходу на пенсію, даний напрям не може бути доцільним.

Основною метою реформування пенсійної системи є підвищення рівня життя пенсіонерів, встановлення залежності розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи, заохочення громадян до заощадження коштів на старість, створення додаткових умов для розвитку економіки.

Після тривалого обговорення різних варіантів законопроектів у сфері пенсійного реформування 9 липня 2003 р. були прийняті Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення», які набрали чинності з 1 січня 2004 р. [1; 2]. Вони регламентували правові засади функціонування трирівневої системи пенсійного забезпечення в Україні, тобто для майбутніх пенсіонерів було створено, при цьому не перевантажуючи працюючих податками, альтернативні джерела накопичення коштів на пенсію.

Трирівневі пенсійні системи сьогодні запроваджуються майже всіма країнами світу, які здійснюють реформування пенсійних систем. Наприклад, серед пострадянських країн та країн Центральної та Східної Європи трирівнева пенсійна система запроваджена в Казахстані у 1998 р., у Польщі – 1999 р., в Естонії – 1997 р., Хорватії – у 1999 р., в Росії – у 2001 р. [7].

В Україні сьогодні функціонує перший та третій рівень пенсійної системи. Перший рівень становить загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення, у якому всі кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до ПФУ, одразу ж виплачуються. Третій рівень – НПЗ, був запроваджений Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», основу якого склали НПФ. З березня 2005 р. до НПФ почали надходити перші пенсійні внески, і кожен житель України отримав можливість забезпечити себе недержавною пенсією та одержувати її додатково до тієї, яку йому буде платити держава. Другий рівень пенсійної системи – це НЗДС. Передбачається введення в дію у 2010–2011 рр. На даному етапі пенсійної реформи розроблений законопроект з його введення. Суть такої

системи полягає у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному НФ на персональних рахунках.

Два останні рівні становлять, відповідно державну (обов'язкову) і недержавну (добровільну) накопичувальну (ощадну) вітчизняну модель пенсійного фонду, яка побудована за встановленими внесками. Це означає, що в пенсійному фонді на користь застрахованих осіб на індивідуальних накопичувальних рахунках акумулюються кошти у вигляді страхових внесків та інвестиційного доходу, отриманого від їх розміщення, що дає змогу не тільки вберегти їх від інфляції, а й примножити. Пільги в накопичувальних системах відсутні, пенсійні внески сплачуються роботодавцем, працівником або державою, і виплати залежать від обсягу сформованих кожною застрахованою особою пенсійних заощаджень та є її приватною власністю.

З недавнього часу було вирішено впроваджувати другий рівень через НПФ, і це відображено в Концепції подальшого проведення пенсійної реформи в Україні й законопроекті «Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового пенсійного страхування», зараз знову говориться про створення НФ. Україні необхідно зробити остаточний вибір у цьому питанні і залежно від цього вносити необхідні зміни в законодавчу базу. Однак, на думку міжнародного експерта Гері Гендрікса, в обох підходах є як плюси, так і мінуси. Мінусом у здійсненні другого рівня через єдиний НФ є те, що основними інвестиціями можуть стати державні цінні папери, а в Україні їх прибутковість дуже низька. Крім того, є ризик прояву інертності й політичного впливу при управлінні цією структурою, існує ризик неправильного менеджменту [8, с. 30].

Також досить невизначеним залишається питання про розподіл функцій контролю в накопичувальному загальнообов'язковому пенсійному страхуванні. Однак, більшість думок зводиться до того, що своєчасність і повноту сплати внесків повинен контролювати ПФУ, а інші державні регулюючі органи – здійснювати нагляд за суб'єктами в рамках існуючих зараз повноважень.

В обов'язковій накопичувальній системі, згідно із законопроектом, братимуть участь тільки громадяни, вік яких нижче 25 років при страховому внеску 7%. Попередня його редакція передбачала участь громадян до 40 років при страховому внеску 2% із щорічним його підвищенням на 1% і доведенням внеску до 7%. Однак, на думку заступника директора ЗАТ «СЗІ Україна» Наталії Роман, віковий ценз необхідно залишити на рівні 40 років. Можливо при цьому є сенс зробити відрахування в межах обов'язкової накопичувальної системи мінімальними, щоб дефіцит коштів у ПФУ не позначився на існуючих пенсіонерах [8, с. 30]. Але це питання має бути все-таки вирішене з урахуванням темпу росту демографічного навантаження (співвідношення пенсіонерів і працюючого населення).

Передбачається, що Законом України «Про загальнообов'язкове пенсійне забезпечення громадянам» буде надано право, у разі бажання, перевести їх обов'язкові пенсійні заощадження з НФ до обраного ними НПФ, тобто на третій рівень. Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є

найбільш прийнятною для інвестування їхніх пенсійних заощаджень, а отже – більшою мірою впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Запроваджуватися другий рівень буде лише після формування необхідних економічних передумов та створення відлагодженої і ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури.

Отже, введення другого рівня пенсійного страхування дасть можливість:

- підвищити рівень пенсійного забезпечення, бо на пенсійні внески нараховуватиметься інвестиційний дохід;

- застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави через розподіл ризику виплати низької пенсії між першим та другим рівнем пенсійної системи;

- закріпити виключне право володіння власними пенсійними коштами за кожним учасником, а також успадкування коштів;

- посилити залежність розміру майбутньої пенсії від розміру внесків, що сприятиме зростанню зацікавленості громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків і буде чинником виходу цілого ряду підприємств із тіньового сектору економіки до формального;

- зменшити навантаження на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до НФ, що здійснюватиметься із заробітку працівника;

- істотно збільшити кількість інвестиційних ресурсів, що направлятимуться в економіку України і забезпечуватимуть її зростання;

- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Розвиток пенсійних систем у світі сьогодні доводить, що наявність накопичувального рівня пенсійної системи є свідченням стабільності системи в цілому та додаткових гарантій соціально-економічного захисту громадян відповідної країни. Наявність у складі накопичувального рівня недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ), у свою чергу, дозволяє оцінювати рівень незалежності пенсійних накопичень громадян від політичних ризиків, притаманних державній системі пенсійного забезпечення.

Відповідно до чинного законодавства НПЗ здійснюється:

- НПФ шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

- страховими компаніями шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

У структурі системи НПЗ найбільша частка належить НПФ, до яких працівники, у разі бажання і досить високого заробітку, мають можливість додатково до заощаджень у НФ, перераховувати пенсійні внески. Вони розглядаються державою як дуже важливе доповнення до системи загальнообов'язкового пенсійного забезпе-

чення, оскільки участь у цій системі дозволяє громадянам самостійно планувати розмір майбутніх пенсійних виплат.

НПФ виступає як юридична особа та має статус неприбуткової організації, що створюється з метою накопичення пенсійних внесків на користь своїх учасників та здійснення пенсійних виплат. Жодною іншою діяльністю фонд займатися не має права, а крім того, не може бути оголошений банкрутом. НПФ бувають трьох видів: корпоративні, професійні та відкриті [9, с. 16].

Сьогодні актуальність НПФ пояснюється не тільки тим, що вони є потужними інвесторами економіки, але й тим, що належний досвід їх функціонування є однією з передумов запровадження в Україні другого рівня пенсійної складової. Ринок НПЗ залишається найбільш динамічним серед ринків небанківських фінансових послуг (див. табл. 1), про що свідчить стрімке зростання всіх основних показників діяльності НПФ, безпосередньо зумовлене об'єктивними проблемами солідарної системи.

Про зростання популярності НПЗ серед населення свідчить позитивна динаміка в зростанні як кількості НПФ, так і кількості їх учасників.

Таблиця 1

Основні показники системи НПЗ [10]

	2006 р.	2007 р.	9 міс. 2008 р.	Темпи приросту, %	
				2007/ 2006	9 міс. 2008/2007
Загальна кількість НПФ, одиниць	79	96	104	21,52	8,33
Кількість адміністраторів, одиниць	41	50	49	21,95	-2,00
Кількість КУА, що мають відповідну ліцензію	229	342	393	49,34	14,91
в т. ч. кількість КУА, які мають договори на обслуговування НПФ, одиниць	42	44	53	4,76	20,45
Кількість банків-зберігачів, які мають відповідну ліцензію, одиниць	100	107	116	7,00	8,41
в т. ч. кількість банків-зберігачів, які мають договори на обслуговування НПФ, одиниць	26	31	36	19,23	16,13
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	193,3	278,7	456,9	44,18	63,94
Пенсійні активи, млн. грн..	137	281	552,1	105,11	96,48
Пенсійні внески, млн. грн..	114,4	234,4	520,95	104,90	122,25
Пенсійні виплати, млн. грн.	3,99	9,13	19,57	128,82	114,35
Інвестиційний дохід НПФ, млн. грн.	45,29	68,06	74,78	50,28	9,87

Враховуючи, що діюча модель пенсійного забезпечення розглядає пенсійний фонд як юридичну особу, яка не має ні власного апарату, ні функцій, велике значення у їх діяльності має інфраструктура, яка забезпечує роботу НПФ та включає адміністраторів, компанії з управління активами (КУА), банки-зберігачі. Динаміка створення інфраструктури НПФ сьогодні в цілому відповідає динаміці розвитку НПФ. Резерв КУА та банків-зберігачів значно перевищує попит на ці послуги, що дає можливість на конкурентних умовах відбирати найкращих.

Загальна вартість інвестиційного доходу на 2006 р. складала 45,29 млн. грн., або 39,59% від суми сплачених внесків, проте на 9 міс. 2008 р. – 74,78 млн. грн., або 14,35%. Це свідчить про зниження доходності пенсійних активів, що викликане складною економічною ситуацією на фондовому ринку в цілому та додатково зумовлене запровадженням обмежень щодо інвестування пенсійних активів з боку Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (ДКЦПФРУ).

За результатами 9 міс. 2008 р. структура розміщення пенсійних активів за напрямками суттєво не змінилася (рис. 1). Переважними напрями інвестування пенсійних активів залишалися депозити в банках (60,3%), акції (13,3%) та облігації (23,0%) підприємств-резидентів України.

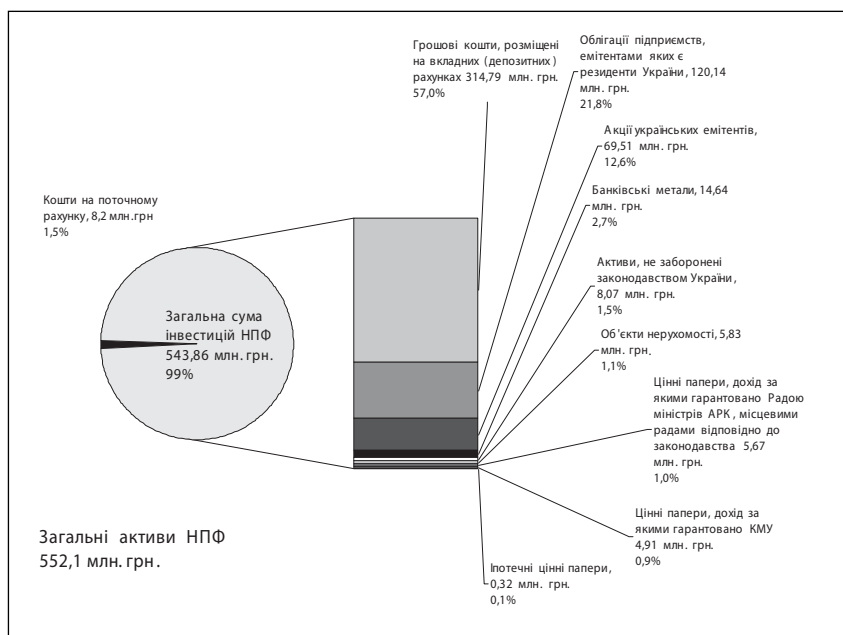

Рис. 1. Структура інвестованих на 30 вересня 2008 р. пенсійних активів [10].

Надаючи першочергового значення захисту інтересів майбутніх пенсіонерів, у Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачено такі запобіжні заходи, як:

- відокремлення активів пенсійного фонду від активів роботодавців, засновників, адміністратора фонду, КУА, зберігача і страхових компаній;
- персоналізований облік учасників НПФ, їх внесків, інвестиційного доходу та майбутніх пенсій;
- НПФ залучає ліцензованих адміністратора фонду, КУА і зберігача;
- негайне та у повному обсязі набуття учасником НПФ права власності на всі пенсійні кошти, обліковані на його індивідуальному пенсійному рахунку;

– залежність майбутньої пенсії від суми коштів на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, що складається з пенсійних внесків та інвестиційного доходу;

– диверсифікація і встановлення обмежень при інвестуванні пенсійних активів;

– державний нагляд і контроль у сфері НПЗ. Ефективність діяльності НПФ та адміністраторів контролює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (ДКРРФПУ), діяльність КУА та зберігачів – ДКЦПФРУ разом із НБУ.

З метою покращення роботи зі створення нормативно-правового поля, а також на реалізацію положень Стратегії розвитку пенсійної системи, схваленої Кабміном, при ДКРРФПУ було утворено Консультативно-методичну групу з питань НПЗ. До її складу увійшли як представники ДКРРФПУ, так і наукових інститутів, діючих суб'єктів системи НПЗ, саморегульованої організації професійних учасників НПЗ (сьогодні такий статус має Українська асоціація адміністраторів пенсійних фондів).

Незважаючи на намагання подолати недоліки в НПЗ, актуальними залишаються:

– незначне охоплення НПЗ корпоративного сектору економіки, що зумовлює низькі надходження коштів до НПФ;

– нерозуміння чи недооцінка багатьма роботодавцями значення НПЗ як для своїх працівників (соціальний аспект), так і для самих підприємств (економічний аспект);

– дефіцит надійних ліквідних фінансових інструментів на фондовому ринку, в які інвестуються пенсійні активи;

– недостатня диверсифікованість пенсійних коштів через низькі обсяги їх акумуляції в НПФ (породжує неефективність їх розміщення);

– жорстока конкуренція НПФ із страховими компаніями на ринку недержавних пенсійних послуг;

– існування нечіткості в проведенні державної політики щодо функціонування НПЗ.

Участь у НПФ надає багато переваг, а саме: надає гнучкий і ефективний механізм управління персоналом, не обтяжений податками і соціальними відрахуваннями; створює джерело додаткової недержавної пенсії; підвищує соціальну привабливість підприємства, його імідж і авторитет керівництва; закріплює кращі кадри шляхом створення привабливіших, ніж у конкурентів, матеріальних і соціальних умов для висококваліфікованих фахівців; підвищує мотивацію персоналу, застосовуючи диференційований підхід до рівня пенсійних відрахувань на їх користь, беручи до уваги вік, стаж роботи на підприємстві, інші показники, що характеризують цінність працівника для підприємства; поліпшує мікроклімат у колективі, підвищує лояльність персоналу по відношенню до працедавця.

Більш того, участь у НПФ дає можливість:

– отримати додаткові інвестиційні ресурси, залучаючи до 5% сумарних активів НПФ в розвиток підприємства та забезпечуючи доступ працедавців до фінансових ресурсів, накопичених в інших НПФ.

– користуватися податковими пільгами, відносячи на валові витрати підприємства суму сплачених на користь працівників пенсійних внесків, якщо сума таких внесків не перевищує 15% заробітної плати кожного працівника за рік і граничної суми податкової соціальної пільги (що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму для працездатних осіб, помноженого на коефіцієнт 1,4 – 940 грн. у 2009 р.), та не включаючи пенсійні внески до бази нарахувань обов'язкових соціальних платежів на фонд оплати праці [11].

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що вплив накопичувальної пенсійної системи на економіку виражається:

1. У створенні тісніших зв'язків між внесками та пенсійними виплатами, яких не могла забезпечити солідарна система через поєднання функцій еквівалентного розподілу та загального страхування, підтримки рівня малозабезпечених осіб до рівня прожиткового мінімуму та ін. Тому в системі із встановленими внесками досягається кращий розподіл пенсійних накопичень, особливо з точки зору справедливості відносно різних поколінь, а громадяни сприймають внески не як податки, а як заощадження. Це сприяє меншим викривленням на ринку праці, не призводить до ухиляння від сплати внесків чи до викривлень у пропозиції праці, не виступає стимулом до більш раннього виходу на пенсію.

Однією із проблем солідарної системи із встановленими виплатами є висока ставка податку на фонд оплати праці, а як показують Корсетті та Шмідт-Гебель в імітаційних моделях репрезентативної економіки [12], ставка податку на рівні 20% може спричинити масову (до 74%) втечу до неформального (тіньового) сектору, через що темпи зростання в економіці щорічно будуть знижуватися більше ніж на 1%. Тому перехід до накопичувальної системи може послабити інтерес роботодавців та їхніх працівників до неформального сектору, адже розмір майбутніх виплат буде тісно пов'язаний із їхніми внесками.

Проте є категорія осіб, котрі ухилятимуться від сплати внесків, що пояснюватиметься неспроможністю оцінити суму пенсійних заощаджень на багато років наперед чи спокусою не платити пенсійних внесків у періоди низьких інвестиційних доходів, надаючи перевагу споживанню цих коштів або вкладанню в житло, споживчі товари тривалого користування.

«Втікаючи» до неформального сектору в накопичувальній пенсійній системі, особа не спричинить великого негативного впливу на стабільність системи, як у солідарному плані з визначеними виплатами, адже саме вона нестиме збитки у вигляді меншого розміру майбутньої пенсії через підвищення ставки внесків до Пенсійного фонду і не перекладатиме витрати на тих, хто залишився в системі. Але водночас, стоятиме гостро проблема фінансової незахищеності цієї категорії працівників, оскільки у майбутньому розмір їхньої пенсії може бути недостатнім і вони зможуть звернутися по допомогу до держави. Також ці норми не оминуть і працюючих інвалідів, безробітних, жінок, котрі виховують дітей.

2. У розширенні та прискоренні розвитку фінансового ринку [13, с. 101]. Оскільки НПФ акумулюють грошові кошти, котрі виступають і як накопичення

для фінансування пенсійних виплат, так і інвестиційним ресурсом для економіки, то надходження коштів на ринок інвестиційних інструментів посилює попит на такі інструменти, в які згідно із законодавством дозволено вкладати кошти пенсійних фондів. Вливання пенсійних коштів на ринок може стимулювати посилення пропозиції інвестиційних інструментів, збільшення обсягів емісій цінних паперів, пожвавлення організованого ринку, прискорення та вдосконалення технологій інфраструктури ринку цінних паперів та розвиток інновацій на ринку (появу нових інструментів тощо). Це у свою чергу підвищує ефективність розміщення ресурсів і призводить до вищої дохідності накопичувальних пенсійних фондів.

3. У покращенні умов для національних заощаджень та нагромадження капіталу.

Результатом усіх цих трьох впливів є менше викривлення ринку праці, краще функціонування фінансових ринків та більш високі темпи накопичення капіталу, а також внаслідок їх впливу та взаємодії – більш високі темпи економічного зростання. Підвищиться фінансова стабільність пенсійної системи, завдяки чому люди похилого віку в довготерміновій перспективі будуть краще захищені.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток пенсійної системи є важливим чинником покращення пенсійного забезпечення громадян та прискорення соціально-економічного розвитку держави. Накопичувальна складова пенсійної системи спрямована на формування економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію. Завдяки накопичувальній системі пенсійні фонди у всьому світі стають потужними інвесторами економіки. Спрямування інвестицій у прибуткові проекти, у свою чергу, є ефективним двигуном економічного зростання, а отже – гарантує створення нових робочих місць, підвищує добробут і розширює коло можливостей у вирішенні гострих соціальних питань.

Тому для подальшого розвитку накопичувальної пенсійної системи України необхідно: стабілізувати солідарну систему страхування до впровадження НЗДС; підвищити інвестиційну привабливість боргових зобов'язань і ліквідність акцій вітчизняних емітентів; удосконалити законодавство, яке регулює діяльність акціонерних товариств, з метою захисту прав акціонерів та підвищення рівня корпоративного управління; уніфікувати порядок оцінки пенсійних активів в системі НПЗ та обов'язковій накопичувальній пенсійній системі, впровадивши оцінку пенсійних активів в національній валюті та одиниці пенсійних внесків; проводити активнішу економічну та податкову стимуляцію НПЗ; здійснити заміну існуючого пільгового забезпечення на професійне на базі НПФ; поетапно впровадити обов'язкову накопичувальну систему з передачею управління частини активів до адміністраторів НПФ, які мають стабільно високі показники прибутковості; розвивати регуляторну політику держави, що спрямована на подальше поєднання обох моделей пенсійного забезпечення, – розподільної та накопичувальної; підвищити рівень суспільної обізнаності стосовно пенсійної реформи шляхом проведення ефективної інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, роботодавців, профспілок, об'єднань

громадян та юридичних осіб, а також забезпечити стабільне фінансування таких заходів.

Враховуючи те, що проблематика пенсійного страхування охоплює всі верстви населення, дуже гостро постає питання подальшого дослідження її реформування. Це підсилюється ще дужче, якщо врахувати макроекономічну сферу, адже під час кризи для України характерний відплив іноземних інвестицій і саме внутрішній інвестор – населення – має стати найбільшим пріоритетом на найближчі роки.

-
1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV.
 2. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV.
 3. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи в Україні.
 4. Деякі питання пенсійного забезпечення громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 р. № 265.
 5. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
 6. *Васильєва И.* Негосударственная пенсия как составляющая социального пакета / И. Васильева // Менеджер по персоналу. – 2008. – № 8. – С. 34–39.
 7. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pfu.gov.ua
 8. *Бабич О.* Накопичувальна система: плюси й мінуси / О. Бабич // Вісник Пенсійного фонду. – 2008. – № 11 (77). – С. 30–31.
 9. *Ткаченко Л.* Шляхи подальшого реформування пенсійної системи України / Л. Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду. – 2008. – № 9 (75). – С. 16–17.
 10. Підсумки розвитку ринків небанківських фінансових послуг за 9 місяців 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dfp.gov.ua
 11. Мотивація участі в НПФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pf.kinto.com
 12. Corsetti Giancarlo, Schmidt-Hebbel Klaus. Pension Reform and Growth // The Economics of Pensions: Principles, Policies, and International Experience / Corsetti Giancarlo, Schmidt-Hebbel Klaus. ; ed. Salvador Valdes-Prieto. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997.
 13. *Леонов Л.* Прогнозування впливу накопичувального пенсійного фонду та недержавних пенсійних фондів на розвиток економіки (питання методології) / Л. Леонов, Н. Ковальова // Ринок цінних паперів. – 2007. – № 7/8. – С. 99–116.